

Erken Görünüm

Journal Pre-proof

Oğuz Boy Adlarının Anlamları

Dr., Eda DURMUŞ

Bağımsız Araştırmacı, ANKARA.

e-posta: edadurmus06@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-0460-4712

DOI: 10.30794/pausbed.1631033

Dergi adı: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Journal Name: Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute

Gönderilme tarihi/Received: 01.02.2025

Kabul tarihi/Accepted: 24.03.2025

Bu makaleyi şu şekilde alıntılayın: Durmuş, E. (2025). "Oğuz Boy Adlarının Anlamları", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı 69, ss. xx-xxx.

To cite this article: Durmuş, E. (2025). "Meanings of the Oğuz Tribal Names", *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, issue 69, pp. xx-xxx.

This is a PDF file of an article that has undergone enhancements after acceptance, such as the addition of a cover page and metadata, and formatting for readability, but it is not yet the definitive version of record. This version will undergo additional copyediting, typesetting and review before it is published in its final form, but we are providing this version to give early visibility of the article. Please note that, during the production process, errors may be discovered which could affect the content, and all legal disclaimers that apply to the journal pertain.

Bu, kabulden sonra kapak sayfası ve üst veri ekleme, okunabilirlik için biçimlendirme gibi geliştirmelere tabi tutulan bir makalenin PDF dosyasıdır, ancak henüz dosyanın kesin sürümü değildir. Bu sürüm, son haliyle yayınlanmadan önce ek dosya düzenleme, dizgi ve incelemeden geçecektir, ancak makalenin erken görünürlüğünü sağlamak için bu sürümü sağlıyoruz. Üretim sürecinde içeriği etkileyebilecek hataların keşfedilebileceğini ve dergi için geçerli olan tüm yasal uyarıların geçerli olduğunu lütfen unutmayın.

OĞUZ BOY ADLARININ ANLAMLARI

Öz

Türk sosyal yapısıyla ilgili olarak yazıtlarda “oğuş, urug, bod, bodun, il” kavramları geçmektedir. Oğuş “aile”, urug “sülale”, bod “boy”, bodun “boyar birliğı”, il “devlet” anlamında kullanılmıştır. Boy aile ve sülalelerin bir araya gelmesinden oluşmaktadır. Boylar bir araya gelerek devleti meydana getirmektedir. Oğuz boy adı olarak yazıtlarda geçmektedir. Hatta yazıtlarda Oğuz’un birden çok boydan oluştuğı anlaşılmaktadır. Oğuz boyarı hakkında Kaşgarlı Mahmud, Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Ebu’l Gazi Bahadır Han eserlerinde bilgi vermektedirler. Kaynaklarda toplam 24 Oğuz boyunun adı geçmektedir. Bu boyların adları Kayı, Bayat, Alka Evli, Kara Evli, Yazır, Döger, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Begdili, Karkın, Bayındır, Beçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Üregir, İgdir, Bügdüz, Yıva ve Kınık olarak bilinmektedir. Kahramanlık, dayanıklılık, çeviklik, çalışkanlık, sözü dinlenirlik, zenginlik, alçak gönüllülük vb. Türk’ün ruhi ve bedenî özelliklerini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: *Türk, Oğuz, Boy, Kaşgarlı Mahmud, Ebu’l Gazi Bahadır Han.*

MEANINGS OF THE OĞUZ TRIBAL NAMES

Abstract

Turkic inscriptions make use of the words “oğuş, urug, bod, bodun, il” for ethnic and social organization. They mean respectively ‘family’, ‘clan’, ‘tribe’, ‘tribal union’ and ‘polity’. Tribes were composed of families and clans, and in turn constituted state structures. The tribal name Oğuz occurs in the inscriptions, according to which it was composed of several or more tribes. Main sources for the Oğuz tribes are Mahmud of Kashgar, Raşid al-Din, Yazıcıoğlu and Abü’l-Gazi Bahadır Khan. Sources mention 24 Oğuz tribes in total, names of which are Kayı, Bayat, Alka Evli, Kara Evli, Yazır, Döger, Dodurga, Yaparlı, Avşar, Kızık, Begdili, Karkın, Bayındır, Beçenek, Çavuldur, Çepni, Salur, Eymür, Alayundlu, Üregir, İgdir, Bügdüz, Yıva and Kınık. The frequently used terms heroism, durability, agility, diligence, respectfulness, richness, humility and so on points to bodily and spiritual features of the Turks.

Keywords: *Turks, Oğuz, Tribe, Mahmud of Kashgar, Abü’l-Gazi Bahadır Khan.*

1.GİRİŞ

Ailelerin bir araya gelmesinden soy oluştuğu gibi, soyların bir araya gelmesinden de boy oluşuyordu. Boy kelimesi yazıtlarda “bod” şeklinde geçmekteydi (Orkun, 1987: 781). Bodun, yani boyun başında boydaki iç dayanışmayı sağlamak, hak ve adaleti düzenlemek ve gerektiğinde silahla boyun menfaatlerini korumak ile görevli bey bulunuyordu. Buna göre boy, siyasi mahiyette bir birlik idi. Boyun belirli arazisi ve savaş gücü vardı. Mülkü ve hayvan sürüleri başka zümrelerinkinden ayırt edilmekte idi (Kafesoğlu, 1989: 217-218).

Boy yapısı itibarıyla aynı soydan gelenler tarafından oluşturulmuştu. Bu özelliğiyle boy homojen bir yapıya sahipti. Aynı dili konuşan, gelenek ve görenekleri aynı olanlar boyun temsilcileriydi. Aile ve soyda olan ortak özellikler boya da yansımıştı. Boy mensuplarında ortak ata, kan akrabalığı ve ortak kültür anlayışı bulunuyordu. Bu özelliğiyle boy aile ve soyun büyük bir modeli gibiydi. Aile bireyleri için ailenin, soy bireyleri için soyun menfaatleri ne ise, boyu oluşturanlar için de boyun menfaatleri aynı anlama geliyordu. Bu anlayış boy içerisinde ortak düşmana karşı mücadele azmini ortaya koyarken, boy içerisinde iç dayanışma, birlik ve beraberlik duygusu ve düşüncesini de pekiştiriyordu (Durmuş, 2016: 134).

Her boyun kendine ait yaylak ve kışlağı vardı. Yaylak yazın geçirildiği yerd. Yaylakta özel mülkiyet söz konusu değildi. Bu itibarla yaylak bütün boy mensuplarının hayvanlarını otlattıkları ortak kullanım alanı idi. Kışlak ise boy mensuplarının hayvanları ile birlikte kış geçirdikleri, soğuğa karşı korunaklı yerlerdi. Burada herkesin sahip olduğu yer bulunup, özel mülkiyet söz konusuydu. Yaylak- kışlak arasında hayat geçiriliyordu. Kışlakta bir ölçüde yerleşiklik söz konusuydu. Bundan dolayı yaylak-kışlak hayatının olduğu yerler için yarı yerleşiklikten söz edilmektedir.

Boy beyleri cesareti, mali kudreti ve doğruluğu ile tanınmış kimseler arasından seçim yolu ile iş başına gelirlerdi. Seçici heyet ise aile ve soy temsilcilerinden oluşuyordu. Bu heyet eski Türk devletlerinde bulunan “meclis”lerin küçük çapta bir ilk tipi idi. Bağımsız olan veya daha yüksek siyasi birliğe katılmış bulunan boylar, yaylaklarda hayvanlarını, göçlerde kendi mülklerini ayırt edebilmek için özel damgalarını kullanırlardı. Boyun bu özelliği boduna ve özellikle Türk devletine bünyevi yapı verdiği için devletin kuruluşunda, çözülmesi ve yeniden kurulmasında başlıca manivela durumunda idi (Kafesoğlu, 1989: 219). Boy, devlet için parçalanmayan ve hazır yapı taşı konumundaydı. Belki de eski Türk devletlerinin çok kolay kurulabilmelerinin en temel unsuruydu.

Her boy bir adla anılıyordu. Boylara verilen adlar sosyal, siyasi, iktisadi, askerî adlar olduğu gibi, şahıs ve çevreleriyle ilgili de olabiliyordu. 24 Oğuz boyunda da aynı özellikler ortaya konulmuştur. Sağlam, mutlu, başarılı, geniş topraklı, çevik, avcı, güçlü, çalışkan, zengin, ünlü, mücadelecı, hayvanları semiz, yiğit, alçak gönüllü vb. adlandırmalar dikkati çekmektedir (Sümer, 1999: 230-231).

Boyların bir araya gelmesiyle boylar birliği oluşuyordu. Yazıtlarda boylardan çoğul olarak “bodun” şeklinde söz ediliyordu (Orkun 1987: s. 22). Orhun yazıtlarında geçen Türk, Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz, Tölis, Tarduş, On Ok, Az, Kırgız, Oğuz, Çik, Türgiş, Karluk ile Otuz Tatar (Orkun, 1987: 60-64) adlarının her biri boylar birliği olarak gösterilmektedir. Hatta İki Ekiz, Dokuz Oğuz, On Ok ve Otuz Tatar gibi isimlerde başta bulunan rakamların boy sayısını gösterdiği anlaşıyor. Bu durumda birden fazla, iki, dokuz, on, otuz gibi boyun bir araya gelerek boy birliği oluşturduğu görülüyor. Orhun yazıtlarında ister başında sayı belirtilsin, isterse belirtilmesin “bodun” olarak söz ediliyor (Durmuş, 2016: 136).

Yazıtlarda bodunlar arasında adı geçen Oğuz bodunun Gök Türk Dönemi’nde dahi çok sayıda boydan oluştuğu anlaşıyor. Ancak Oğuz adıyla anılanların boy adlarının neler olduğu bilinmiyor. Daha sonra kaynaklarda Oğuz adı altında 24 boy adı geçiyor. Buradan Oğuzların büyük bir boylar birliği oluşturdukları açık bir şekilde ortaya çıkıyor.

2.OĞUZ BOYLARI

2.1. Kayı

Bu boy adını Kaşgarlı Mahmud “Kayı” olarak belirtmektedir (Kaşgarlı Mahmud 1992: I, s. 55). Reşideddin ise “Kayı” olarak vermiştir (Reşideddin, t.y.: 46, Togan, 1982: 50). Sonraki dönemlerde de “Kayı” adının yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Kayı kelimesinin anlamı ise kaynaklarda “dayanıklı”, “sağlam” olarak verilmiştir (Reşideddin, t.y.: 46, Togan, 1982: 50).

Kayı adının etimolojisi üzerinde duranlar bu ada farklı anlamlar yüklemeye çalışmışlardır. Öncelikle kayı kelimesinin kökünün “kay-” olabileceği ileri sürülmüştür. Kay- fiilinin “meyletmek, kaymak” olduğu bilinmektedir. Hatta kayıgı yer “yoldan sapa olan yer” olarak ifade edilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: III, 166). Kayı adının kay- fiilinden türemesinin mümkün olamayacağı, “kaymak”, “yoldan şaşmak” ile “muhkem”in anlamca ilgisinin olmadığına dikkat çekilmiştir (Ercilasun, 2008: 11).

Kayı adının açıklanmasına katkı sunan başka bir kelime “kadır”dır. Kadir, “güç, sarp, zor”, fiil hâli ise “kadit”tır. Kadit- “inat etmek, dik başlı olmak, kimseye boyun eğmemek”, kadırgan er “kimseye boyun eğmeyen adam, başı sert hayvanlara da böyle denir” şeklinde bir açıklama yapılmaktadır (Kaşgarlı Mahmud 1992: I, 513, IV, 249). Ayrıca kadir nen “güç olan nesne”, kadir yer “sarp yer”, kadir kış “kara kış”, Kadir Han” hakanların sert ve çetin olanı” şeklinde açıklanmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 364). Buradan hareketle bir “kad” fiili düşünülmektedir. “Sert, katı, sağlam olmak, katılaşmak” anlamında kad- fiilinden “g” ile yapılan kadığ isminin de “sert, sağlam, katı, zor” anlamlarına dikkat çekilmektedir. Eski Türkçede -d- sesinin Oğuzlarda -y- olduğundan hareketle bu Oğuz boyu Kadığ’ın Kaşgarlı tarafından Kayıg şekline dönüştüğü vurgulanmaktadır (Ercilasun, 2008: 11).

Kayı kelimesinin “yağmur, sağanak, bora” ve “kaygu, endişe, tasa” anlamları da bulunmaktadır (Aksoy, vd. 1995: 2366, 2389). Kayı kelimesine “m” eklenerek kayım kelimesi oluşturulmakta ve bu kelimenin karşılığı “dayanıklı, sağlam” olarak verilmektedir (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2700).

Bu veriler ışığında tabiat olayları ve coğrafi adlandırmaların dışında kişi özelliklerine bakarak adlandırma yapmak mümkündür. Bu durumda hem fiziki hem de ruhi özellikleri ortaya koyan bir kavram olarak anımsandırma yapmak daha uygundur. Dolayısıyla fiziki olarak “dayanıklı, sağlam”, ruhi olarak ise “sert, çetin, zor” anımsandırmaları bu adın içinde bulunmalıdır. Çünkü çetin ve zorlu olanın dayanıklı ve sağlam olması da gerekir.

2.2. Bayat

Bu boyun adı bütün ana kaynaklarda Bayat şeklinde geçiyor. Anlamı ise “devletli” ya da “devletli ve nimetli” olarak veriliyor (Reşideddin, t.y.: 46, Togan, 1982: 50). Bayat kelimesinin kökeni Bay kelimesine dayandırılıyor. Bu kelime Bay kelimesinin çoğulu olarak değerlendiriliyor (Togan, 1981: 97).

Bay kelimesinin karşılığı “zengin” şeklinde veriliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 349). Bunlardan başka Bayagut “varlıklı, zengin” (Caferoğlu, 1968: 36), Baylık “zenginlik” (Grönbech, 1992: 27) şeklinde bulunuyor. Bayu “zenginletmek, zenginleşmek” (Kaşgarlı Mahmud 1992: IV, s. 76) bayut “zenginletmek” (Kaşgarlı Mahmud 1992: II, 325) şeklinde fiillerde bulunuyor.

Bayat’ın kavram olarak Bay ya da Bayan’ın çoğulu olduğu anlaşıyor. Eski Türkçede +At~+Lt çokluk ekleri biliniyor. Oğlit, oğul’dan geldiği gibi Bayat da bay’dan gelmektedir. Tarkat ve oğlit kelimelerinin teklik biçimi Tarkan ve oğlan olduğu gibi bayat’ın da teklik biçimi bayan’dır (Ercilasun, 2008: 12).

Bu verilerden hareketle bay “zengin”, bayın çoğulu da bayat olduğuna göre bu kavram çok zenginliğe işaret etmektedir. Dolayısıyla “nimetli, nimetli bol” olana da karşılık gelmektedir. Bu kavramı “devletli” anlamıyla açıklamak mümkün olabilmektedir. Bayat Allah’ın “kadim” sıfatı karşılığı olarak da bilinmektedir (Dilçin, 1983: 28). Her türlü varlığın sahibi olan Tanrı’nın adının boy adı olarak kullanılmasından hareketle “il, kut” vb. kavramlar Bayat adında bulunmaktadır. Bu çerçevede “illi”, yani “devletli” olmak da mümkün görünmektedir.

2.3. Alka Evli

Bu boyun adı Kaşgarlı da Alka Bölük (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56), diğerlerinde ise Alka Evli biçimindedir. Reşideddin “vardığı her yerde başarı ve refaha mazhar olan” (Reşideddin, t.y.: 46, Togan, 1982: 51); Yazıcıoğlu “her yere yürürler, muvafakat ederler” (Sümer, 1999: 231), Ebu’l Gazi “muvafık” olarak anlam vermiştir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 49).

Alka Evli’nin ikinci kelimesi olan Evli’nin anlamı açıktır. Bundan dolayı birinci kelime olan “Alka”nın anlamı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda alka fiilinden aklamak “övmek, methetmek”, hatta “saldırmak, yok etmek” anlamları ortaya çıkmaktadır. Aklat ise “övme, medih, sitayiş anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 1968: 11). Buradan alkag/alka’nın “övlümüş olan, övülen” anlamı çıkarılmıştır (Ercilasun, 2008:12). Hatta saldırmak, yok etmekten hareketle “başarılı, kahraman” anlamlarına ulaşmak da mümkün olabilir.

Burada kaynaklarda hangi anlamın verildiği de önemli olmakla birlikte isim üzerinde durmak gerekir. Çünkü kaynaklardaki bilgileri doğrulamak için boyun birinci adı olan alka’nın aydınlatılmaya çalışılması yeterli değildir. Bu durumda boyun ikinci adı olan “evli” kelimesi açıkta kalmaktadır. Bunun için her iki adı da kapsayacak bir adlandırma yapmak daha doğru olacaktır. Burada adlandırmayı Kara Evli, Ala Yuntlu’da olduğu gibi yapmak daha doğru olacaktır. Bu demektir ki isimden herhangi bir şeye sahip olma durumu, yani hayvan ve eşyalara bakılması zorunluluğu vardır. Zaten ikinci kelimenin son hecesi bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Kelimeye “li” eklenmek suretiyle sahip olunan şey açık olarak belirtilmektedir.

Alka Evli adındaki son ad açık bir şekilde bilinmektedir. Son kelimenin Eb~Ev~Çadır olduğu açıktır. Dolayısıyla birinci kelime olan alka'ya yüklenecek anlam çadırın nasıl olacağını ortaya koyacaktır. Burada bir niteleme sıfatına ihtiyaç vardır. Bu bağlamda çadırın şekli, rengi, büyüklüğü, küçüklüğü, dar ya da genişliğinden hareketle bir adlandırma söz konusu olmalıdır. Daha sonra üzerinde duracağımız Kara Evli'de doğrudan renkle ilgili bir adlandırma yapılmıştır. Açıkça kara renkli çadıra dikkat çekilmiştir. Burada da çadırın renginin ön plana çıkması gerekir.

Alka kelimesinin "halka" ile aynileştirildiği, yani alka'nın "halka"ya dönüşmüş olabileceği de ifade edilmektedir. Bu bağlamda Halka Evli, Halka Avlu ve Halkalı adlarına dikkat çekilmektedir. Bu yer adlarının Alka Evli'nin değişmiş şekilleri olabileceği ifade edilmektedir (Sümer, 1999: 255). Bu dönüşümün doğru olması kuvvetle muhtemel olmakla birlikte alkanın anlamının halka'da var olması şüphelidir. Ancak Halka Evli'nin anlamı'nın yuvarlak evli şeklinde düşünülmesi herhangi bir niteleme yapılması- doğru olmasa da- mantıklıdır. Çünkü ev ya da çadırlar görsel olarak renklerine göre adlandırılabilirler gibi şekillerine göre de adlandırılırlar.

Alka'nın fiil olmasından başka bir renk olarak bilindiğine işaret etmek gerekir. Alka'nın karşılığı "al, kırmızı" olarak verilmektedir (Orkun, 1987: 759). Ev ise "ev", "çadır" olarak bilinmektedir (Caferoğlu, 1968: 78). Bu durumda Alka Evli adı için "Al Evli" tabirini kullanmak mümkündür.

Türkçede bazı kelimelerin sonuna "ca", "ce" ekleriyle niteleme yapılabilmektedir. Bu bağlamda ak~akca, kara~karaca, gök~ce, sarı~ca, ala~ca vb. söz edilebilir. Alka kelimesinin ikinci hecesi "ka" için "ca" olabilir mi demek gerekir. Eğer böyle bir dönüşüm söz konusu ise alka "alca" şekline dönüşebilir. Bu da kızıl~kızılca'daki anlamı verebilir. Alca, kızılca ya da Al Evli~Kızıl Evli anlamları çıkarılabilir. Buradan ala, kızıla çalan renkli çadırlar akla gelir.

Çadırların ham malzemesinin kıl ya da yün olduğu düşünülürse öncelikle renkleri kızıla çalan koyun ve keçilerin hesaba katılması gerekir. Böylece ya mor koyunlar ya da renkleri kızıla çalan keçiler hatırlanmalıdır. İkinci bir ihtimal eğer malzeme beyazsa kırmızı bitkisel boyayla boyanarak yapım söz konusudur. Ancak doğrudan al ya da kızıla çalan renkte malzeme kullanıldığını düşünmek daha mantıklıdır. Bütün bu söylenenlerden hareketle "alka"nın kavram olarak çok eski olduğunu, bunun al-kırmızı olarak kullanıldığının unutulduğundan anlamlandırma yapılamadığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle Alka Evli için "Al Evli~Al Çadırlı tabirlerini kullanabiliriz.

2.4. Kara Evli

Bu boyun adını Kaşgarlı Mahmud "Kara Bölük" (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56), Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Ebu'l Gazi diğerleri ise "Kara Evli" olarak veriyor. Reşideddin'in "kara yolda ve iyi giderdi" anlamını verdiği isme (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu "evleri kara" (Sümer, 1999: 231), Ebu'l Gazi "nerede otursa çadır ile oturucu" anlamını vermiştir (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1974: 49).

Kara ev "oba, keçeden ev" olarak bilinmektedir (Cemalüddin İbnumuhenna, 1997: 37). Kara ev "büyük çadır anlamına da gelmektedir. Kara oba ise" küçük kara çadır" anlamında kullanılmaktadır (Aksoy, vd. 1995: 2259, 2277). Kara oba adının "küçük kara çadır" anlamını taşımasından hareketle sarı oba'nın da "küçük sarı, al çadır anlamı taşıyabileceği hatıra gelmektedir.

Kara ev'in sonuna sahip olma eki olarak "lı" eklendiğinden Kara evli, yani Kara çadırlı anlamı açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kara ev iki kelimedenden tek kelimeye düşürülerek Karev şekline de dönüştürülmüştür. Bu şekilde "çadır" anlamında kullanıldığı görülmektedir. Ankara'nın Bala'ya bağlı Emirlerde bu adlandırma dikkati çekmektedir (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2657). Bu adlandırmanın yapıldığı kültür coğrafyasında Karakeçili Türkmenlerinin yoğun olarak yaşadığı bilinmektedir. Bu bağlamda adlarını besledikleri kara keçilerden aldıkları ve çadırlarının hammaddesinin de kara keçi kılı ya da kara koyun yünü olduğu hesaba katılmalıdır. Dolayısıyla Kara Evli adlandırmasına temel oluşturacak malzeme de böylece bulunmaktadır.

Kara adlandırmasında şüphesiz birçokluk ya da büyüklükten de söz edilebilir. Bu bağlamda adlandırmalardan birinde geçen büyük çadırdan hareketle büyük çadırlı adlandırması da yapılabilir. Ancak çadırlar ister büyük ister küçük olsun renkleri ön plana çıkmaktadır. Dışarıdan bakarak yapılan bir adlandırmada ilk akla gelen çadırın rengidir. Bu bağlamda Kara Evli adlandırmasında çadırların renginin kara olduğu açık bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

2.5. Yazır

Bu boyun adından Kaşgarlı Yazgır, (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56) Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Ebu'l Gazi ise Yazır olarak söz etmektedir. Reşideddin "çok ülkelerden insanlar senin tarafını tutar" şeklinde anlamlandırma

yapmaktadır (Togan, 1982: 50). Yazıcıoğlu “çok vilâyet anun ola”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi ise “iller akası (ağası)” şeklinde anlam vermektedir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 49).

Yazır boy adının anlaşılmasına temel oluşturabilecek kelimeler bulunmaktadır. Yazır kelimesinin kökü yaz-dır. Yazır’ın “yaymak” anlamındaki yaz- fiilinden türetildiği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda yazıl- “açılmak, yayılmak”, yazın- “çözünmek, çözülmek”, yazı “kır, ova, boş ve açık yer”, yazak “otlak” anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 765).

Yazgır, “yaymak” anlamındaki yaz- fiilinden –gır ekiyle yapılmıştır. Bu kelime çok yayan, çok yaygın” anlamına gelmektedir. Türk lehçelerinde –gır ekiyle yapılan benzer örnekler bulunmaktadır. Bu çerçevede bilgiler “bilgiç, akıllı”, duyğur “çabuk seven”, sızgır “hassa, duyarlı”, yüzgür “iyi yüzen”, bolmagur “yaramaz”, ötkir “keskin”, tapkır “keskin zekâlı”, tapkur “zihni çevik, hazırcevap”, çapkır “hızlı koşan” vb. örnekler vermek mümkündür (Ercilasun, 2008: 13-14).

Yazgır kelime anlamı olarak “çok yayan” çok yaygın olduğu gibi yazının düz, geniş arazi olmasından hareketle geniş topraklara ve yurtlara sahip anlamını çıkarmak da mümkündür. “iller ağası, çok vilayete sahip” anlamına bu adlandırmalar da uymaktadır. İller ağası’nın adındaki “il” aynı zamanda “yer, yurt, toprak” anlamına da bakıldığında geniş topraklara sahip olma durumu ortaya çıkmaktadır. Tek başına ağa kelimesi bile malı, mülkü, yeri, yurdu çok olan, zengin anlamları dikkati çekmektedir. Diğer adlandırmalardaki “li” ekinin yaptığını burada “gır” eki yapmakta ve sahip olunan burada geniş arazi ve toprak olarak dikkati çekmektedir.

2.6. Döger

Boyun adını Kaşgarlı Tüger, (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 57) Reşideddin, Yazıcıoğlu ve Ebu’l Gazi ise Döger biçiminde vermektedir. Bu kelime “ü” ile Tüger~Düger ve “k” ile Töker~Döker şeklinde de okunabilmektedir. Hatta Tüker olarak da okumak mümkün görünmektedir. Bu boyun anlamını Reşideddin “çadır cihetine gelmek”, (Reşideddin, t.y.: 47) Yazıcıoğlu “derilmegiçün bir yere geleler” (Sümer, 1999: 231) ve Ebu’l Gazi de “çevre” şeklinde vermiştir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50).

Bu anlamlandırmalardan hareketle, yani “derilmek, toplanmak, yuvarlak” adlandırmalarına bakmak ve “yuvarlak, değirmi” kavramlarının varlığından hareket etmek suretiyle “dügülemek, bağlamak” anlamındaki tüg- fiiline bağlanmaya çalışılmıştır (Ögel, 1993: I, 336). Çağdaş Türk lehçelerinde Tüger~Töger boy adı ile ilgili olabilecek, “yuvarlak” anlamına gelen kelimelere dikkat çekilmiştir. Bu kapsamda tügür “yuvarlak”, tügürek “daire, çevre”, tegerek “daire”, tünerek “yuvarlak, daire”, töverek, tegelek “daire” kelimelerine dikkat çekilmiştir. Türkiye Türkçesindeki teker, tekerlek de bunlara dâhil edilmiştir. Bu verilerden hareketle bu boyun adı “yuvarlak” anlamında töger olarak düşünülmüştür. “Dönmek, yuvarlak olmak” anlamı verilebilecek tö- fiil kökünden –g ekiyle tög yapıldığı, oradan da +e- ile fiil ve geniş zaman sıfat fiil eki –r ile töger kelimesinin türetildiği ifade edilmiştir (Ercilasun, 2008: 14-15).

Ancak kaynaklarda belirtilen anlamlandırmalara göre bir adlandırma yapılmıştır. Bir boy için “yuvarlak” tabirinin tam olarak neyi nitelediği açıklanamamıştır. Türklerde boy adlandırmalarında buna benzer bir adlandırma da dikkati çekmemektedir.

Bu durumda başka bir adlandırma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Belgelerde Döger adının ya da Döger boyuna mensup olanların adlandırmalarına bakmak gerekmektedir. Döge adının Döğerlü şeklinde olduğu anlaşılmaktadır (Sümer, 1999: 267). Bu adlandırma Alka Evli, Kara Evli, Ala Yuntlu adlandırmalarını hatırlatmaktadır. Buradan herhangi bir hayvan ya da eşyaya sahip olma durumu ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Döğerlü~Döğerli adlarındaki son eklerle bakarak bir adlandırma yapmak mümkün olabilmektedir.

Öncelikle bu ada uygun adlandırmalar aramak gerekmektedir. Hayvan ismi olarak tüge “düve”, aynı şekilde tüge “deve”ye rastlanılmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 667). Tüküz “atın alnındaki akıtma”, tüküz at ise “alnında bir parça beyaz olan at” anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 365, 368). Bunlardan başka “teküzliğ”, yani “tüküzliğ” kavramı için ise “alnı akıtmalı at” denilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 507). Ayrıca “tükün” kavramı içinse “dağlama, dağ, döğün” anlamı verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 414).

Bu bilgilerden hareketle tüküz ve tüker kelimeleri arasında bir bağ kurulabilirse, zamanla tüküzün tükere dönüştüğü ya da tüküzün tüker şeklinde de söylendiği hesaba katılırsa “alnı akıtmalı at” düşünülebilir. Töker “alnında beyaz bir nişanesi olan at, akışga at” şeklinde geçmektedir (Şeyh Süleyman Efendi, 1298: 124). Boy adlandırmalarında Ala Yuntlu, Ala Atlı olarak bilinmektedir. Tor Aygır~Toraygır ise Doru At olarak bilinmesine rağmen urug adı olarak “lı” eki olmadan Doru Atlı anlamında kullanılmaktadır. Buradan Tüküz~Tüker ve zamanla Döger’e dönüşmüşse “Alnı Akıtmalı At” hatırlanmakla birlikte “alnı akıtmalı ata sahip olan”, “alnı akıtmalı atlı”

anlamını da çıkarabilmek mümkündür. Alnında akıtması olan at için tüküzliğ'den tükerli'ye dönüştüğü var sayıldığında bu ismin at için kullanıldığı anlaşılır. Ancak zamanla Ala Yuntlu adında da olduğu gibi sahip olanları kapsayan bir adlandırmadan söz edilebilir. Bu kapsamda Tügerli adı sonradan kullanılan Dügerlü, yani Dügerli adıyla anlam birliği oluşturmaya temel oluşturur.

2.7. Dodurga

Bu boy adını Kaşgarlı Totırka biçiminde vermiştir (Kaşgarlı Mahmud 1992: I, s. 57). Reşideddin "ülkeyi alan ve nizama sokan", (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu "mülk tutmak ve yaşamak", (Sümer, 1999: 231) Ebu'l Gazi ise "yurt almayı ve onu tutmayı bilen" olarak anlamlandırmaktadır (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1974: 47).

Dodurga kelime olarak başlangıçta "Tuturga" biçiminde düşünülmüş ve Kaşgarlı'nın belirttiği tuturgu nen "tutulması ve buyrulması gerekli olan şey" örneği anlamından hareketle tut- fiiline bağlanmıştır. "Tut" fiil kökü ve "ur-gu" ekleri ile "Tut-ur-gu" şeklindeki sözün hâlâ Anadolu'da "Dutarga" şeklinde kullanıldığına dikkat çekilmiştir (Ögel, 1993: I, 338).

Dodurga kelimesinin Denizli çevresinde "yurt almayı ve korumayı bilen" şeklinde verildiği görülmektedir (Aksoy, vd. 1993: IV, 1539). Dodurgun, yani dodurgan ise "bolluk, bereket olarak adlandırılmaktadır (Aksoy, vd. 1993: IV, 1534).

Bu verilerden hareketle Totırka'nın dodurga'ya dönüştüğü, "tutan, koruyan, yöneten" anlamlarına geldiği anlaşıyor. Denizli ve çevresinden derlenen bilgi kaynak temelli değilse anlamlıdır. Bu bağlamda "yurt alan, yurdunu korumayı bilen" adlandırması meseleyi aydınlatacak boyuttur.

2.8. Yaparlı

Kaşgarlı'da 22 boy adı geçtiğinden Yaparlı adı bulunmamaktadır. Bu durumda Kızık ve Karkın'ın Oğuzlara katılan iki Halaç boyu olduğu belirtilir. +lug ve +lı'nın aynı ek olduğuna dayanarak Çaruglug adıyla bilinen boyun Yaparlı olduğu tahmininde bulunulur (Sümer, 1999: 269).

Kaşgarlı Çarukluğ'dan "Oğuzlardan bir oymağın adı" diye söz eder. Çaruk ve Çarukluğ kelimelerine de açıklık getirir. Hatta Çarukluğ er için "çarığı olan adam" şeklinde açıklama yapar. Çarukluk kelimesini "çaruk yapılmak üzere ayrılmış deri" şeklinde belirtir. Çaruk için ise "Türklerden bir oymaktır" der. Çarukla ise "çarıklamak, Türk çarığı giymek" şeklinde açıklamada bulunur. (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 381, 497, 503, III, 338).

Bu bilgilerden "çarık, çarıklı, çarıklık" kavramları ortaya çıkar (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 137). Buradan Oğuz boyunun adı açık bir şekilde anlaşılır. Çarukluğ, yani Çarıklı'nın anlamı açıktır. Özellikle Çarukluğ'un son eki "-luğ" "-lı" anlamındadır. Bu bir sahip olma durumunu göstermektedir.

Kaşgarlı zamanında Çarıklı şeklinde olan Oğuz boyunun adının Yaparlı olarak kabul görmesi mantıklıdır. Çünkü Yapar'ın son eki de "-lı" şeklindedir. Burada herhangi bir şeye sahip olma durumu ön plana çıkmaktadır. Yaparlı boyu için yalnız Ebu'l Gazi Yapar-Yasır kelimesini kullanmakta ve "aldığa (önüne) her nemesse uğrasa (ne rastlasa) anı yıkar" şeklinde bir anlamlandırma yapmaktadır (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1974: 49).

Burada dışarıdan yapılan adlandırmaların önem taşıdığını belirtmek gerekir. Dolayısıyla Çarıklı adlandırması böyle olmalıdır. Ayrıca Yaparlı adlandırması da Çarıklı adlandırması gibi olmalıdır. Yapar~yıpar "misk, koku, ıtır" olarak belirtilmektedir (Caferoğlu, 1968: 294). Yıparlığ~Yaparlığ ise "kokulu, ıtır" anlamındadır (Caferoğlu, 1968: 294). Bu durumda Yaparlı "miskli, kokusu olan" ve belki "ıtırly bitkileri olan" anlamında düşünülebilir. Bu bağlamda Yapar hem insanın üzerine süreceği güzel koku hem de yiyeceklerde kullanılan baharatlı, ıtırly bitkiler şeklinde düşünülebilir. Yaparlı boyunun adına Anadolu'da rastlanılmadığı belirtiliyor (Sümer, 1999: 410). Ancak Eski Yapar'ın Yapar'ı bu boyun adına işaret edebilir mi pek bilinmez. Hatta Yapraklı adı Yaparlı'dan mı bozma şimdilik bir şey söylememek lâzım gelir.

Yaparlı adıyla bağ kurulabilecek bir de Yap kelimesi bulunmaktadır. Yap iki anlamda kullanılmıştır. Birinci anlamı yapağı'dır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 744). Buna bakarak Yapağılı ya da Yapalı açıklaması yapılabilir. Yapar'da bulunan "ı" için bir açıklama yapılamaz. Yap- kelimesi fiil kökü olarak da kullanılmıştır. Bu kelime "örtmek, kapamak, kurmak, yapmak" anlamlarına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 744). Buradan hareketle örtülen, kurulan bir çadır akla gelebilir. Çünkü derme-ev olarak bilinen çadırlar düşünülebilir. Yani çadırly, derme çadırly kavramları üzerinde de durulabilir.

2.9. Avşar

Avşar boy adını Kaşgarlı Afşar şeklinde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56). Diğer kaynaklarda Avşar şeklinde geçmektedir. Bu adı Reşideddin “işinde çevik ve avcılığa düşkün”, (Togan, 1982: 50) Yazıcıoğlu “cüst ü çâlâk ve ava ve canavara ve kuşa heveslü, (Sümer 1999: s. 231) Ebu’l Gazi “iş çabuk işleyici” şeklinde anlamlandırmıştır (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50).

Avşar adının kökü av- fiiline bağlanmış, bu fiilden türeyen av-ı-ş fiiline –ar eklenerek oluştuğu ileri sürülmüştür (Ögel, 1993: I, 339). Av fiilinin anlamı “toplaşmak, üşüşmek, etrafını çevirmek, avlamak” şeklinde verilmiştir. Ayrıca av kelime olarak “av” karşılığında da bulunmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 50). Bu durumda bir kelimenin aynı anlamda hem isim hem fiil kökü olmasının Türkçede mümkün olmadığından hareketle kaynakların verdiği anlamın “toplaşmak, üşüşmek” anlamıyla aykırı olmadığı ifade edilmektedir (Ercilasun, 2008: 17).

Bu durumda “toplaşmak, üşüşmek” fiiliyle bağlantılı bir isim yapmak gerekmektedir. Dolayısıyla “toplaşan, üşüşen, bir araya gelen” gibi anlamlandırmalar yapılabilir. Hızlı bir şekilde “toplaşma, üşüşme” hâli çabuk ve çevik anlamlandırmasına da uyar. Çünkü toplaşma ve üşüşme durumlarında bir dinamizm, hızlı ve çevik olma hâlleri dikkati çeker.

Av fiil kökünden türetilmiş bir de avan kelimesi bulunmaktadır. Bu kelimenin karşılığı “vurucu, kırıcı, zorba” şeklindedir (Aksoy, vd. 1993: XII, 4429). Vurucu, kırıcı özelliği olanlar için ani toplaşma, üşüşme ve saldırıdan söz etmek mümkündür. Bu bağlamda vuruculuk ve kırıcılık yapılabilmesi çabuk ve çevik olmayı da gerektirir. Buradan hareketle Avşar ve avan’ın anlam yakınlığı dikkati çekmekte olup, her ikisinde de çabuk ve çevik anlamlandırmasını vermek mümkün görünmektedir. Bu durum “çevik, çabuk” adlandırmasından hareketle fiziki yapıyı gösterir.

2.10. Kızık

Bu boydan Kaşgarlı söz etmemektedir. Diğer üç kaynakta boy adı olarak Kızık kelimesine rastlanıyor. Kızık’ın anlamını Reşideddin “kuvvetli olup, yasa ve savaşa aklı eren”, (Togan, 1982: 50) Yazıcıoğlu “kuvvetlü ve yasakda ciddü cehd edici”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “ejderha (kahraman)” olarak vermiştir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50).

Kızık adının kökünün kış- olabileceğine dikkat çekilmiş ve bu bağlamda adlandırmalar yapılabileceği gösterilmeye çalışılmıştır (Ögel 1993: I, s. 340). Ancak kış- fiilinden ziyade kelimenin kız- fiiline dayandığı da ifade edilmiştir. Bu bağlamda kız- fiilinin kızmak, sinirlenmek, erkek istemesi, yani erkek istemek anlamına dikkat çekilmiştir. Bundan başka Kırgızca’da bu fiilin kızı- şeklinde türevinden hareketle “adamakıllı kızmak, hiddetlenmek, heyecana gelmek, ilgilenmek” anlamları belirtilmiştir (Ercilasun, 2008: 17).

Bu verilerden hareketle Kızık adının ilk anlamının “kızmış, hiddetli” olduğu ortaya konulmuştur. Günümüzde Kızık’ın anlamı “öfkeli, sert, kırıcı” şeklindedir (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2862). Bu şekilde bir adlandırma insan unsuru merkezli olup, bireysel özellik göstermek bakımından önemlidir. Kızık kelime olarak bir ölçüde kızgın’ın karşılığı olmalıdır. Kızık’taki –ık- eki kızgın’daki –gın ekinin işlevini görmelidir. Kızgın “kızmış olan, öfkeli, mütehevvir, zorlu, sert, şiddetli” anlamlarına gelmektedir (Eren, vd. 1988: II, 868).

Bu durumda Kızık’ın anlamı “öfkeli, zorlu, sert, şiddetli, hiddetli” şeklinde olmalıdır. Bu özellikleri taşıyan birinin şüphesiz kahraman ve savaşçı olması da hesaba katılmalıdır. Zaten kızma hâli cesaret ve gücün toplanmasıdır. Kahramanlığın birinci safhasını cesaret oluşturur. Bu bağlamda cesaret bütün silahlardan üstün olup, kahramanlığa giden yol cesarettir. Cesaret cesur ve her an ölmeyi göze alabilenlerde bulunur. Bu özelliğe sahip olanlar kahraman ve savaşçı olurlar.

2.11. Begdili

Bu boy adını Kaşgarlı Begdili olarak vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56). Anlamını Reşideddin “büyüklerin sözleri gibi aziz olur”, (Reşideddin t.y., s. 48, Togan 1982: s. 51) Yazıcıoğlu “beğler sözü azizdür”, (Sümer, 1999: 31) Ebu’l Gazi de “sözü hürmetli” olarak belirtmektedir (Ebu’l Gazi Bahadır Han 1974: s. 50). Bu sözün etimolojisinin açık olduğu belirtilmektedir (Ögel, 1993: I, 341). Begdili “beylerin dili” sözü demek olup, kaynaklarda verilen adlandırmayla örtüşmektedir.

Türk devlet yapılanmasında boyyla beyin yakından ilgisi bulunmaktadır. Boy en küçük siyasi oluşum olup, bunun başında da bey bulunur. Beyler düşmana karşı kahramanlık göstermiş ya da boy içinde servetini boy mensupları arasında paylaştırmış kişilerden seçilir. Bu bağlamda boyun başına getirilen bey sevilen, sözü tutulan kişidir. Dolayısıyla buyruğuna uyulur, sözü dinlenir ve kendisine saygı duyulur. Bu düşünceden hareketle Begdili,

hatta belki de Begdili demek gerekir. Buradan “sözüne itibar edilen, sözü tutulan, sözü geçerli, doğru sözlü, sözü dinlenen” anlamlandırmaları bu ad için uygun olabilir. Günümüzde de belirli meclisler ya da toplantılarda sözü, sohbeti etkili olanlar hem dinlenir hem de sözleri tutulur. Begdili olarak belirtilenlerin bilgelikleri de dikkati çeker. Ancak bilge olanların sözlerinin geçerliliği ve tutulurluğu söz konusu olabilir.

2.12. Karkın

Karkın adından Kaşgarlı söz etmemektedir. Bu boy adı diğer üç kaynakta Karkın şeklinde geçmektedir. Reşideddin “aşı çok ve halkı doyurucu”, (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu “ulu aş ve doyurucu”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “aşı” olarak anlamlandırmıştır (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50).

Karkın’ın kökünün kar- fiili olduğu ileri sürülmektedir (Ercilasun, 2008: 18). Kar- “bir şeyi bir şeyle karıştırmak; katmak, karmak, taşmak” anlamına gelmektedir. Bu fiil Oğuzlarca tek başına kullanıldığı hâlde Oğuzlar dışındaki Türklerce kat- fiiliyle birlikte kullanılmaktadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 265). Kat- ise “katmak karıştırmak” anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud 1992: IV, s. 278). Hem kar- hem de kat- fiilinde bir şeyi artırmak, çoğaltmak, bollatmak söz konusudur.

Bu durumda karkın’ın kökü Oğuzlar tarafından kullanılan kar- fiilidir. Bu fiile –kın eki eklenmek suretiyle fiilden isim türetilmiştir. Karkın’daki –kın eki –gın’a dönüştürülerek de kullanım alanı bulmuştur. Kargın “suların çoğalarak taşmış, kabarmış durumu” olarak verilmektedir (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2660). Kargın için “bol, çok” ya da “doymuş, tok” şeklinde anlamlandırma da yapılmaktadır (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2660). Verimli toprağa da karkın denilmektedir (Aksoy, vd. 1993: VIII, 2660). Hayvanın sağrısından çıkan siyah ve işe yaramaz deriye de karkın denilmektedir (Aksoy, vd. 1993: IV, 2313). Burada da bir fazlalık söz konusudur.

Bütün bu adlandırmalar da bir çokluk ve fazlalıktan söz etmek mümkündür. Suların çoğalması, taşması, karların eriyerek suya karışması ya da yağmur yağması sonucunda yağmur suyunun suya karışmasıyla olmaktadır. Toprağın verimli olması içine karışan maddeler ve suya bağlıdır. Dolayısıyla kargın tabir edilen toprağa karışımlarla verimlilik ortaya çıkmaktadır.

Karkın kelimesinin asıl karşılığı “her şeyi çok ve bol olan insan, zengin” olmasıdır. Hatta “doymuş, tok” kelimelerini de bu kapsamda düşünmek gerekir. İnsan merkezli bakıldığında karkın için “bol yiyecekli, bol giyecekli, hiçbir şeye ihtiyaç duymayan, bolluk içinde yaşayan” şeklinde bir anlamlandırma yapmak mümkündür. Bu adlandırmadan hareketle “gözü tok, varlıklı, zengin” anlamlandırmaları da yapılabilir. Karkın kelimesi günümüzde bazı çevrelerde “gargın, gargun” şeklinde de kullanılmakta olup, “tok, gözü tok, gözü doymuş, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan” anlamlarına da gelmektedir. Bütün bu verilerden hareketle karkın için “bol yiyecekli, zengin, varlıklı, gözü tok” anlamlandırmalarını yapabilmek mümkün görünmektedir.

2.13. Bayındır

Bu boyun adını Kaşgarlı Bayındır biçiminde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56). Reşideddin “her zaman bolluk içinde olan”, (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu “hemişe boy ve nimetli ol” (Sümer, 1999: 231) ve Ebu’l Gazi’de “nimetli” olarak anlamlandırmıştır (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50).

Bayındır kelimesinin kökü Bay-’dır. Bay “zengin”, (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 76) “varlıklı, zengin” olarak veriliyor (Caferoğlu, 1968: 36). Aynı şekilde bay “zengin”, baylık ise “zenginlik” anlamına geliyor (Grönbech, 1992: 27). Bay sözünden bayan ve bayat türemiştir. Bayan teklik, bayat ise çokluk biçimidir. Bayan da bay gibi “zengin” demektir. Bu durumda +dur ekinin fiilden değil, isimden türediğini söylemek mümkündür (Ercilasun, 2008: 18).

Bay zengin adlandırmasından başka “ulu, kibar, soylu, temiz” şekillerinde de isimlendiriliyor (Dilçin, 1983: 28). Bayca “zengin”, baylık “zenginlik” olarak veriliyor (Dilçin, 1983: s. 28). Bay’ın zenginden başka “ağa” olarak anlamlandırıldığı da dikkati çekiyor (Aksoy, vd. 1993: II, 574). Bay “parası, malı çok olan, zengin kimse” olarak da adlandırılıyor (Eren, vd. 1988: I, 158).

Bayındır için “gelişip güzelleşmesi, hayat şartlarının uygun duruma getirilmesi için üzerinde çalışılmış olan, mamur yer” tabiri kullanılıyor. Ayrıca bayındır “iyiliği seven” şeklinde anlamlandırılıyor (Aksoy, vd. 1993: II, 580).

Bu durumda “daima yiyecek dolu olan yer” adlandırmasından hareketle iyi mal ve mülke sahip olma durumu akla gelir. Ancak bayındır olan yerde zenginlik olur. İnsan merkezli bir adlandırma yapıldığında “iyi arazi sahibi”, “iyi mülk sahibi” gibi adlandırmalar yapmak mümkündür. “iyiliği seven” adlandırması da bu çerçevede daha anlamlı hâlde gelir. Zengin ve nimeti bol olanın iyilik yapması ve iyiliği sevmesi “veren elin alan elden üstün” olması bakımından kayda değerdir.

2.14. Beçenek

Bu boy adını Kaşgarlı Beçenek olarak vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 57). Reşideddin “iyi gayret eden”, (Reşideddin, t.y.: 49, Togan, 1982: 52). Yazıcıoğlu “eyü dürüşici (gayret edici)”, (Sümer, 1999: 31) Ebu’l Gazi “yapıcı” olarak anlamlandırma yapıyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 50). Bu boyun adlandırması için çapınmak fiiline dikkat çekiliyor. Çapınmak, “hızlı hareket etmek, atılmak, saldırmak, süratle koşmak” anlamına geliyor. Bu fiilden –ak ekiyle çapınak “hızlı hareket eden, süratle koşan” ismi yapılabilir. Göçüşme sonucu kelimenin paçınak hâline dönüşebileceği belirtiliyor. Buradan “güçlük, çapraşıklık” anlamında çaparazlık sözünün paçarızlık biçimine de dikkat çekiliyor (Ercilasun, 2008: 19).

Bu adlandırmalardan başka becene kelimesinin karşılığı “kulübe, avcı kulübesi” olarak veriliyor (Aksoy, vd. 1995: I, 472). Başka bir adlandırma doğrudan kaynaklarda verilen adlandırmayla örtüşüyor. Burada Denizli’den yapılan derlemeye göre Beçene “gayretli, çalışkan” olarak dikkati çekiyor (Aksoy, vd. 1993: II, 593). Eğer Beçene ve karşılığında verilen “gayretli, çalışkan” anlamı herhangi bir yazılı kaynak temelli değilse, büyük önem taşıyor. Herhalde bu kelime beç-/bec, beçe-/bece- şeklinden sonra beçen/beçene’ye dönüşüyor. Bu durumda bece/beçe de “gayret, gayretli, çalışkan” olmalıdır.

Bunlardan başka beç- köküne dayalı bir de beçkem kelimesi bulunuyor. Beçkem için ise “alamet, belge; ipekten veya yaban sığırı kuyruğundan yapılan alamet olup, savaş günlerinde yiğitler takınırlar” şeklinde bir açıklama bulunuyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 77). Gerçi bu kelimenin Oğuzlar tarafından perçem olarak kullanıldığı biliniyor. Burada perçem de “alamet, belge” olarak veriliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 473). Beçkem kelimesinin kökü beç-le beçenek arasında herhangi bir bağ kurulamasa dahi yiğitlerin savaşlarda başarılı olmaları da gayret göstermeleri ve gayretli olmalarını zorunlu kılıyor.

2.15. Çavuldur

Çavuldur adını Kaşgarlı Çuvaldar biçiminde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 58). Anlamını Reşideddin “herkese işinde yardım eden, savaşan, durmayan”, (Togan, 1982: 52) Yazıcıoğlu “namuslu ve irak çavlu”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “namuslu” olarak belirtmektedir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Çavuldur kelimesinin kökü çav-dır. Çav “şöhret, şan, ses” olarak anlamlandırılmıştır. Hatta çav- köküne –ık eklenerek isimden fiil türetilmiştir. Çavık “ün sahibi olmak, ünlenmek” şeklinde verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 138). Çav köküne dayalı başka fiiller de bulunmaktadır. Çav dutmak “ün almak, şöhret kazanmak, çavmak, ileri fırlamak, istikâmetini değiştirmek” anlamına gelmektedir (Aksoy, vd., 1995: II, 842-843). Çav kelimesinin daha eski hâli çab olmalıdır. Bu kelimenin karşılığı da “şöhret, şan, şöhretli, şanlı, meşhur” olarak bilinmektedir. Günümüzde çav’ın karşılığı “şöhret” olarak verilmektedir (Aksoy, vd., 1993: III, 1093). Çavun kelimesi de “şan, şöhret” anlamındadır (Aksoy, vd. 1993: III, 1096). Bu durumda çav kelimesi –un ekini alarak çavun şekline dönüşmüş, ancak anlam değişikliğine uğramamıştır. Hatta çav- kökü esas alınarak çavlı kelimesinin karşılığı da “meşhur, ünlü” olarak verilmektedir. Aynı şekilde çavım kelimesi de “meşhur, ünlü” anlamında kullanılmaktadır (Dilçin, 1983: 52).

Çav kökünden +n ya da +l ile isim yapılabileceğine dikkat çekilmektedir. Bu bağlamda kelimenin çavul ya da çavun olabileceği belirtilmektedir. Hatta +dır ya da +dur eki ile kelimenin oluşturulduğu ifade edilmektedir (Ercilasun, 2008: 20).

Çavundur adına coğrafi adlandırmada da rastlanılmaktadır. Bu kelimeye karşılık olmak üzere “düz ovaların ortalarında yükselen yerler” tabiri kullanılmaktadır (Aksoy, vd. 1993: III, 1096). Bu coğrafi adlandırma bir yüksekliğe, yükseltiye veya yükselmeye işaret etmektedir. Buradan insan merkezli bir adlandırma yapmak mümkün olamamaktadır.

Çavunun kelime karşılığı şan, şöhret olduğuna göre çavundur belirtilen adlandırmayı kapsamalıdır. Hatta çav’ın en eski şekli olması gereken çab’ın anlamlandırması da çavundur anlamlandırmasının içinde bulunmalıdır. Bu bağlamda çavundur ya da Çavuldur için “şöhretli, şanlı, ünlü, namlı” vb. adlandırmalar yapılabilir.

2.16. Çepni

Çepni boy adı olarak dört ana kaynaktan da herhangi bir değişiklik olmaksızın Çepni şeklinde geçmektedir. Anlamını Reşideddin “yağlı olan her yerde durmayıp savaşan”, (Reşideddin, t.y.: 48, Togan, 1982: 52). Yazıcıoğlu “kandeki yağlı görür, derhal savaşır ve çapar”, (Sümer, 1999: 231). Ebu’l Gazi ise “cesur” olarak vermektedir (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Çepni kelimesinin anlamına en yakın kökünün çap- olduğuna dikkat çekilmektedir (Ercilasun, 2008: 20). Çap'ın kelime anlamı "yüzmek, vurmak" şeklinde verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 135). Çapın ise "kamçulamak, yüzmek" anlamındadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 135). Çapıt'ın anlamı ise "saldırmak" şeklindedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 136). Çap- kelimesi "yağma, çapul etmek, saldırmak, atılmak, vurmak, hücum etmek" demektir (Aksoy, vd. 1996: II, 826). Çap'tan -n- ile dönüşlü çatı kurulması ve oradan da -ı ile isim yapılması mümkün görünmektedir. Kөн- "düzelmek, doğrulmak" fiilinden көni "düz, doğru", yaz- "yaymak" fiilinden yazı "ova", -l- ile fiillerden yapılmış isimlerdir. Buradan hareketle çapın- 'dan çapını (çapnı) da yapılabilir. Ç etkisi ile incelleme ise (bıç>biç-) Türkçede olağandır (Ercilasun, 2008: 20). Buradan hareketle çap~çapın~çapını~çapnı~çepni şekline dönüşmüştür.

Çepni için çap- fiil anlamından hareketle insan unsuru özelliklerini belirlemek mümkün olabilmektedir. Böylece "saldıran, atılan, vuran, hücum eden, çapul eden" anlamlarına ulaşmak mümkündür. Bunların gerçekleştirilebilmesi düşman üzerine saldırmak ve atılmakla mümkündür. Hem cesaretli hem de atak olmak durumu söz konusudur. Buradan "bahadır, kahraman, cesur, atak" anlamlarını çıkarabilmek mümkündür.

2.17. Salur

Salur boy adını Kaşgarlı Salgur şeklinde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56). Diğer ana kaynaklarda bu ad Salur şeklindedir. Anlamını Reşideddin "vardığı yerde kılıç çalıp çomakla harbeden", (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu "kande ki irişesin kılıç ve çomakun revan olsun", (Sümer, 1999: 231) Ebu'l Gazi "kılıçlı" olarak veriyor (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Salur kelimesinin kökü sal- fiiline dayanmaktadır. Bu kelimenin karşılığı "atmak" olarak veriliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 485). Belirtilen kelimenin "saldırmak" anlamı da bulunmaktadır.

Salur'la bağlantı kurulabilecek Saltur kelimesi bulunmaktadır. Bu kelime Oğuzca "saldırtmak" olarak anlamlandırılmaktadır. Bundan başka salturmak "saldırmak, koydurmak" anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 1968: 95). Sal kökünden türetilmiş salımlaş fiili de bulunmaktadır ve "çarpmak, saldırışmak" anlamına gelmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 485). Bunlardan başka "salar" kelimesi de dikkati çekmektedir. "Salar gergedan gibi gördüğüne" cümlesinde salar "saldırır" anlamında verilmiştir (Aksoy, vd. 1996: V, 3287).

Sal'a getirilen -gur ekinin abartı eki olduğundan hareketle "çok ve devamlı saldırı" olduğu ifade edilmektedir (Ercilasun, 2008: 21). Yine sal- kökünden türetilmiş "salga" kelimesi de dikkate değerdir. Bu kelime atın bazı özelliklerinin sıfatı hâlinde ve salga at şeklindedir. Bunun anlamı ise "gem almaz, başı sert, çamış at" şeklindedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 485). Buradan salga kavramı için "sert, saldırgan, atak" vb. anlamları yüklemek mümkündür. Böylece kahraman ve savaşçı anlamlandırması da yapılabilir.

Salur'un karşılığı olarak "kılıç" kelimesinin verilmesi de oldukça anlamlıdır. Günümüzde Gerede'de yapılan derlemede doğrudan "kılıç" salurun karşılığı olarak verilmektedir (Aksoy, vd. 1993: X, 3529). Bütün ana kaynaklarda yapılan anlamlandırmalarda "kılıçla savaşan", ya da "kılıçlı" adı dikkati çekmektedir. Bu bağlamda salur'un "kılıç" olarak verilmesi kayda değer bir husustur. İnsan merkezli bir anlamlandırmada "kılıçla savaşan", "kılıçlı" adlandırması kaynaklardaki anlamlandırmalarla örtüşüyor. Burada Salur adlandırması "savaşçılık ve kılıçla savaşçılıktan dolayı kahramanlığa işaret ediyor.

2.18. Eymür

Bu boyun adı dört kaynaktan da Eymür biçimindedir. Reşideddin "askeri çok ve zengin", (Togan, 1982: 52) Yazıcıoğlu "hadsüz eyü bay ol", (Sümer, 1999: 231) Ebu'l Gazi "zenginlerin zengini" şeklinde anlamlandırma yapıyor (Ebu'l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Eymür'ün kökü "ed" kelimesine bağlıyor. "İyi" anlamındaki edgünün bu kökten geldiği belirtiliyor (Ercilasun, 2008: 21). Ed'in karşılığı "ipekli kumaş gibi dokuma cinsinden her şey" olarak verilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 167). Ed+gü "iyi", ed+iz "yüksek", ed+le- "ülkü yapmak, değer vermek", ed+lig "faydalı" kelimeleri de ed köküne dayandırılmaktadır. Bu kelimelerin anlamlarının kaynakların verdiği "zengin, iyi" anlamlarına uyduğu belirtilmektedir. Ed'in isim değil, fiil kökü olması bir sorun olarak görülmekte, -mur'un fiilden isim yaptığına dikkat çekilmektedir. Tok+ı-, bay+u- örneklerinde görüldüğü gibi ed'den ed+ı~ed+ü- şeklinde bir fiil yapılması da mümkün görülmektedir. Edimür kelimesinin türeyebileceği, kaynakların "iyi, zengin" anlamının rahatça çıkarılabileceği ifade edilmektedir. İ'nin düşmesi ve d'nin Oğuzca'da y'ye dönmesi ise Türkçe'de bilinen ses olayı olarak belirtilmektedir (Ercilasun, 2008: 21-22).

Bu durumda Eymür boy adının ilk biçimi edimür'dür. Eymür, edimür>edmür>eymür gelişmesi sonucunda oluşmuştur (Ercilasun, 2008: 22). Bundan başka eyü, iyü, eyi'nin karşılığı "iyi"dir. Eyürek, eyrek "daha iyi"

anlamındadır (Aksoy, vd. 1995: III, 1595-1596). Başlangıçta eyü, “edü” ve eyürek de “edürek” olmalıydı. Dolayısıyla bir “d”, “y” değişimi olduğu görülüyor.

Bu verilerden hareketle eydür ile eyrek arasında verdikleri anlam bakımından bir yakınlık bulunduğu görülmektedir. Burada ey köküne –mür eklendiği gibi –rek de eklenebiliyor. Eyrek “daha iyi” anlamına geldiğine göre “bayların bayı, çok zengin” anlamlandırmalarıyla paralellik kurmaya imkân veriyor. İyi olabilmek ancak çok zengin olmaya, askerinin çokluğuna temel oluşturuyor. Asker çokluğu güvenlik, zenginlik ise bol yiyip içme açısından önem taşıyor.

2.19. Alayundlu

Alayundlu boy adını Kaşgarlı Ulayundlug biçiminde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 57). Anlamını Reşideddin “hayvanları (atları) daima iyi ve çok olan”, (Togan, 1982: 52) Yazıcıoğlu “kırakları ala ve eyü atlı”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “ala atlı” olarak veriyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Alayundlu adı iki ayrı kelimenin birleşiminden oluşuyor. Birinci kelime Kaşgarlı tarafından “ula” şeklinde, diğer kaynaklarda ise “ala” şeklinde veriliyor. Her dört kaynaktan ikinci kelimenin kökü “yund”, eki ise “lu” şeklinde bulunuyor. Burada “lu” eki herhangi bir şeye sahip olmayı açık bir şekilde gösteriyor.

Burada ikinci kelimenin anlamına bakıldığında yund “at, atlar, at sürüsü” anlamına geliyor. Hatta bu kelime “yond”, “yunad” şeklinde de yazılıyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 815). Dolayısıyla yund’a lu eklendiğinde, yani yundlu kelimesinin karşılığı “atlı” oluyor. Burada bu kelimenin açıklanmasında herhangi bir şüphe kalmıyor. Tıpkı ev-evli, koyun-koyunlu, keçi-keçili vb. kelimelerde olduğu gibi anlamlandırma açık görünüyor.

Birinci kelimenin kaynaklarda ula ya da ala şeklinde geçtiği görülüyor. Öncelikle ala açık bir şekilde bir renk olarak biliniyor. Dolayısıyla atın rengini gösteriyor. Atlar donanımlarına, özelliklerine ve renklerine göre çeşitli adlar alıyorlar. Atla birlikte ala tabiri kullanılıyor. Ala at “alaca renk, ala kır at” olarak biliniyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 81). Buradan “ala atlı/alaca atlı” adlandırması kaynaklarda verilen bilgilerle örtüşüyor. Buradan hareketle alayundlu “ala atlı, alaca atlı” anlamlandırması açık bir şekilde çıkıyor.

En eski kaynak olan Kaşgarlı’nın eserinde geçen ula kelimesinin karşılığı verilmiyor. Bu kelimenin anlamının bilinmesi de büyük önem taşıyor. Bunun için ula köküne dayanan kelimelere bakmak gerekiyor. Bunlardan biri “ulağ”, öteki ise “ulaga” kelimesidir. Ulağ “ulak, beyin emriyle koşan posta binicisinin başka bir ata erişip bininceye değin bindiği at” olarak belirtiliyor. Ulaga ise doğrudan “savaş atı” şeklinde anlamlandırılıyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: V, 688-689). Burada ula kelimesinin ulağ ya da ulaga kelimelerinin kısaltılmış şekli olduğu düşünülürse ulayundlu’nun ula’sının doğru olduğu kabul edilebilir. Dolayısıyla ulayundlu’nun anlamı “savaş atlı, hızlı atlı” olabilir. Bu durumda kaynaklarda belirtilen “atları daima iyi, iyi atlı” anlamlandırması ortaya çıkar. Bu bağlamda atların renkleri bir belirleyici olmasına rağmen, iyi, semiz, hızlı, dayanıklı olmaları daha da önem taşır. Bu özellikler savaş atlarında olur ve aranır.

2. 20. Üregir

Üregir boy adını Kaşgarlı Üregir~Yüregir şeklinde vermiştir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 57). Anlamını ise Reşideddin “iş daima yüksekte olan”, (Togan 1982: s. 52) Yazıcıoğlu “hemîşe eylük ve ihsan edici”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “iyi iş yapan” olarak veriyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Üregir~Yüregir kelimesinin yürü- veya yüğür- “koşmak” fiilinden –gür ekiyle yapıldığı üzerinde durulmuştur (Ögel, 1993: I, 48-349). Ancak Reşideddin’in verdiği “iş daima yüksekte olan” anlamlandırmasına dikkat çekiliyor. Kelimenin kökünün “yükselmek” anlamında olan ör- fiili olduğu belirtiliyor. Tık-‘tan tıka-, sor-‘dan sora- fiilleri yapıldığı gibi ör-‘den de öre- fiili yapılmış olabileceğine dikkat çekiliyor. Yazgır boy adında da görülen –gXr ekiyle üregir kelimesinin türemiş olabileceği üzerinde duruluyor. Kaşgarlı tarafından belirtilen Üregir’i Öregir okumanın mümkün olduğu ve ö-ü değişiminin Türkçe’de her zaman görülebildiğine dikkat çekiliyor (Ercilasun, 2008: 22).

Ör kelimesinin “yükselmek” olduğu, hatta ör köküne len eklenmek suretiyle örlen’in de “yükselmek” anlamına geldiği bildirilmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 462, 464). Yine örü tart “birbirine yardım etmek”, örüş “yükselmek” anlamlarındadır (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 466). Öritmek, “yükseltmek, beslemek”, örlemek “yükselmek, çıkmak”, örtürmek “çıkarmak, yükseltmek” anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu, 1968: 152-153).

Ör kökünden oluşmuş isimler de bulunmaktadır. Örgin-örgün “taht”, öri “yüksek, vakur” örkü “yüce, yüksek, alı”, öriki “yüce, yüksekteki, alı”, örüş, “çıkış, yükseliş” (Caferoğlu, 1968: 152-153). Ürgi-örgü “yüksek” anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 1968: 152-153, 273). Örlüş ise “tepe” anlamındadır (Grönbech, 1992: 152).

Ör köküne dayalı fiil ve isimlerin anlamları üregir adlandırmasını mümkün kılmaktadır. Burada insan merkezli bir anlamlandırma ortaya çıkmaktadır. “Yüksek, vakur, yüce” anlamlandırması yapılabilmektedir. Bu anlamlandırmalara “yükseltme, besleme, yardım etme”nin de katılması gerekmektedir. İyi iş yapan, iyilik ve yardım eden” adlandırmalarının karşılandığı dikkati çekmektedir. Burada iyi iş yapma, iyilik, yardım gibi özellikler ortaya çıkmaktadır. Bu bilgilerden hareketle iyi çalışan, iyilik yapan, yardımda bulunan, besleyen, kalkındıran, destek olan vb. anlamlandırmalar yapmak mümkün görülmekte ve kaynaklardaki anlamlandırmalarla aynılık ortaya çıkmaktadır.

2.21. İğdir

Bu boyun anlamlandırmasını Reşideddin “iyi ve büyük”, (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu “eylük ve ululuk, bahadurluk”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi ise “büyük” şeklinde yapıyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

İğdir adında isimden isim yapan bir dXr ekine dikkat çekilerek bu ekine yeg ismine geldiği ifade ediliyor (Ercilasun, 2008: 23). Yeğ kelimesinin karşılığının “yeğ, üstün, daha iyi, hayırlı” şeklinde olduğu biliniyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 768). Bu kelime günümüzde de aynı anlamda kullanılıyor (Aksoy, vd. 1993: VI, 471). Yine yeğ köküne dayalı yeğinin karşılığı “yiğit, çevik, güçlü, hızlı, çalışkan, iyi, uslu, iyiliği seven, yardımı seven, üstün, yenmiş” şeklinde veriliyor (Aksoy, vd., 1993: X, 4224).

Bütün bu anlamlandırmalar ana kaynaklardaki anlamlandırmalarla tamamen örtüşüyor. İnsanın hem ruhi ve hem de fiziki özellikleri ortaya konulmuş oluyor. Böylece iyilik, üstünlük, yiğitlik, çeviklik, güçlülük, hızlılık, çalışkanlık, iyilik severlik, yardım severlik” İğdir anlamlandırmasında bulunuyor.

2.22. Bügdüz

Bu boyun adı dört ana kaynaktan da Bügdüz şeklinde geçiyor. Anlamını Reşideddin “herkese karşı alçak gönüllü ve hizmet eden”, (Togan, 1982: 51) Yazıcıoğlu “dükeline (herkese) tevazu ve kulluk ve hizmet ider”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi ise “hizmetkâr” olarak veriyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 51).

Bügdüz’ün etimolojisinin bük- fiiline dayanarak yapılabileceği ileri sürülüyor (Ercilasun, 2008: 23). Bük-karşılığında “eğilerek yere kapanmak, yemekten bıkmak, doyup usanmak; bıkmak, gözü doymak, kanmak” tabirleri kullanılıyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 107). Bük fiilinden büküşmek, bükütmek fiilleri de türemiş bulunuyor. Büküşmek “yere kapanmak”, bükütmek ise “eğilmek” anlamlarına geliyor (Aksoy, vd. 1993: I, 740-741). Bunlardan başka bükmek “bükmek, bükülmek, bükültmek” fiilleri de bulunuyor (Caferoğlu, 1968: 56).

Bü kökünden bögür “eğri”, bögüş “hikmet, marifet”, bür “tomurcuk” adlandırmaları da yapılabiliyor ve bükük, eğri” anlamına geliyor. Doğrudan bük kelimesinin de çeşitli anlamlandırması yapıyor. Bük “sık çalılık, sık ağaçlık, köşe, bucak, tomurcuk” anlamlarına geliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 123). Yine bükü de “bilgin, akıllı, hâkim” olarak veriliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: IV, 124). Bu ismin “kıvrım, köşe, eğim” anlamlarına gelebilen bük ismine +düz ekiyle türetildiği belirtiliyor. Hatta zamanla Büktüz’ün Bügdüz, Bügdüz hâline gelebileceği ifade ediliyor (Ercilasun, 2008: 24).

Bügdüz boy adını insan unsuru merkezli düşünmek gerekiyor. Özellikle bükü’nün “bilgin, akıllı, hâkim” anlamının olması, bögüş’ün “hikmet, marifet” anlamlarının da bulunması Bügdüz adını anlamlandırmayı kolaylaştırıyor. Bügdüz’ün anlamlandırılmasında verilen alçak gönüllü, hizmet eden, tevazu gösteren anlamlandırmalarıyla hikmet, akıllılık, marifet, bilginlik örtüşüyor. Bu bağlamda Bügdüz’ün “alçak gönüllü, hizmet eden, tevazu gösteren” şeklinde verilmesi hikmet, marifet, akıl ve bilgi’yi açık bir şekilde karşılamaktadır.

2.23. Yıva

Yıva boy adını Kaşgarlı İwa~Yıva biçiminde vermektedir (Kaşgarlı Mahmud, 1992: I, 56). Anlamını Reşideddin “atları yüksek ve aynı zamanda hünerli olan”, (Togan 1982: s. 52) Yazıcıoğlu “mertebesi dükeline (herkesten) üstün olan”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “mertebesi yüksek” olarak veriyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 52).

Yıva kelimesinin kökü yiv- fiiline bağlanıyor. Hatta “yiv-“fiil köküne bir “a” eki ilave edilerek fiilden isim meydana getirilebiliyor. Buna Türkçede örnek olarak “ög-“den “öge”, “tol-“dan “tola”, bas-dan “basa” örnek olarak gösteriliyor (Ögel, 1993: I, 354). Yıvmak “övmek”, yıvılmak “methedilmiş olmak, öğülmek, övülmüş kimse” anlamına gelmektedir (Caferoğlu, 1968: 95).

Bu verilerden hareketle “övülen, seçkin” anlamlandırması ortaya çıkıyor. Şüphesiz “övülen kimse, seçkin kimse”, üstün özellikli kimse” anlamlarını çıkarmak mümkündür. Reşideddin’in verdiği anlamlandırma için övülmüş, seçkin adlandırması uyar. Burada atları için “seçkin, üstün” anlamlandırması yapabilmek de mümkündür. Muhtemelen büyük, yüksek ve hünerli tabir edilen atlar Türkmen Ahılteke atları türündendi.

2.24. Kınık

Kınık kelimesi dört ana kaynaktan aynı şekilde geçiyor. Bu kelimenin anlamını Reşideddin “bulunduğu her yerde aziz olan”, (Togan, 1982: 52) Yazıcıoğlu “dükeliinden (herkesten) her yirde bunlar aziz ola”, (Sümer, 1999: 231) Ebu’l Gazi “aziz” olarak veriyor (Ebu’l Gazi Bahadır Han, 1974: 52).

Kınık kelimesinin kökünün kın- olduğu belirtiliyor. Kın- ‘ın anlamı “istemek, bir şeyi şiddetle arzu etmek ve tutulmak” olarak veriliyor. Bunun Kınık boy adının kökü olduğu ileri sürülüyor (Ögel, 1993: I, 354). Yine kın-köküne dayalı kınış- fiili de “istekle işe koyulmak” anlamına geliyor (Kaşgarlı Mahmud, 1992: II, 113).

Bu verilerden hareketle kın- fiilinden kın-uk isminin yapıldığı anlaşıyor. Bunun anlamı olarak “istenmiş, arzu ve heves edilmiş” olarak veriliyor. “İstenmiş, arzu edilmiş” bir şeyin veya bir kimsenin aziz, izzetli, sayılacağı ifade ediliyor (Ercilasun, 2008: 24-25).

Burada aziz kavramı üzerinde durmak da gerekir. Aziz’in karşılığı “sevgide üstün tutulan, muazzaz, ermiş, eren” olarak biliniyor (Eren, vd., 1988: I, 120). Bütün bu verilerden hareketle “çok sevilen, sayılan, arzulanan, istenen” adlandırması insan unsuru merkezli düşünüldüğünde Kınık’ın anlamı olarak ortaya çıkıyor.

3.SONUÇ

Oğuz boy adlarının yoğun olarak yerleşim yerlerine geçtiği ve coğrafi çevrede yaşatıldığı görülmektedir. Bu adlar coğrafyanın nasıl Türk vatani hâline getirildiğini de ortaya koymaktadır. Oğuz boyu adlarını taşıyan yerlerin yoğunluğu da Oğuz unsurlarının yaygın bir şekilde geniş coğrafyalara yayıldığını ortaya koymaktadır. Bu durum açık bir şekilde adların geçtiği coğrafyaların çok erken dönemlerden başlamak üzere Türkleştiği göstermektedir. Bu yer adları Türk milletinin tapu senetleri olarak değerlendirilmektedir.

Oğuz boy adlarının anlamları Türk kültür tarihi açısından son derece önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu boy adları Türk milletinin hasletlerini ortaya koymaktadır. Bu boy adları incelendiğinde cesur, kahraman, yiğit, iyi, üstün, zengin, alçak gönüllü vb. anlamlandırmalar ön plana çıkmaktadır. Oğuz boy adlarının bu anlamlandırmaları Türk milletinin bütün kayda değer özelliklerini yansıtmak bakımından kayda değer durumdadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, Ö. A. vd. (1993). *Derleme Sözlüğü*, III, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A.- E. Vardarlı (1993). *Derleme Sözlüğü*, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. vd. (1993). *Derleme Sözlüğü*, VIII, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A.- D. Dilçin. (1996). *Tarama Sözlüğü*, II, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. vd. (1996). *Tarama Sözlüğü*, IV, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, A. (1968). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Cemalüddin İbnumuhenna (1997). *İbni- Mühenna Lûgati*, (Haz. Aptullah BATTALI), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Durmuş, İ. (2016). *Türk Kültürüne Giriş*, Akçağ Yayınları.
- Ebu’l Gazi Bahadır Han. (1974). *Türklerin Soy Kütüğü (Şecere-i Terakime)*, (Haz. Muharrem ERGİN), Tercüman 1001 Temel Eser.
- Ercilasun, A. B. (2008). “Oğuz Boy Adlarının Etimolojisi”, *Dil Araştırmaları Dergisi*, 3, 9- 25.
- Eren, H. vd. (1988). *Türkçe Sözlük*, I- II, Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Grönbech, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü*, (çev. Kemal AYTAÇ), Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (1989). *Türk Milli Kültürü*, Boğaziçi Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud. (1992). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi*, I- IV, (çev. Besim ATALAY), Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orhun Abideleri (1991). Haz. Muharrem ERGİN, Boğaziçi Yayınları.

Orkun, H. N. (1987). *Eski Türk Yazıtları*, Türk Dil Kurumu Yayınları.

Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Reşideddin Fazlallah. (t.y.). *Cami'üt Tevarih*, (çev. Abdülbaki GÖLPINARLI), Milli Eğitim Basımevi.

Sümer, F. (1999). *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.

Şeyh Süleyman Efendi. (1298). *Lûgati Çağatayi ve Türki Osmani*, (Muhran) Matbaası.

Togan, A. Z. V. (1981). *Umumî Türk Tarihine Giriş*, I., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.

Togan, A. Z. V. (1982). *Oğuz Destanı: Reşideddin Oğuznamesi, Tercüme ve Tahlili*, Enderun Kitabevi.

Düzenlenmemiş Sürüm-First Published